

17. YÜZYILA AİT BİR FIKIH KİTABI
OLAN TERCÜME-İ SADRU'Ş
ŞERİ'A'NIN 130B/06-160B/14'Ü
KAPSAYAN VARAKLARININ
İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE LEAVES
COVERING 130B/06-160B/14 OF
TERCÜME-İ SADRÜ'Ş-ŞERİA, A FIQH
BOOK FROM THE 17TH

Nazan ÇİFTÇİ TOMBAL

Milli Eğitim Bakanlığı, nazan_ciftci@hotmail.com.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: ijof.877660
Yükleme Tarihi: 09.02.2021
Kabul Tarihi: 09.04.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.06.2021
Sayı: 5
Sayfa: 229-239

Article Information: Research Article
DOI: ijof.877660
Received Date: 09.02.2021
Accepted Date: 09.04.2021
Date Published: 30.06.2021
Volume: 5
Page: 229-239

Bu makale, "Muhammed Efendi Mevkufâtî'nin Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a adlı eseri (II vr. 130b/06-160b/14)(inceleme-metin-dizin-tpkibasım)" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Atıf / Citation

Tombal Çiftçi, N. (2021). 17. Yüzyıla Ait Bir Fıkıh Kitabı Olan Tercüme-i Sadru'ş Şerî'a'nın 130b/06-160b/14'ü Kapsayan Varaklarının İncelenmesi. *International Journal of Filologia*, 4 (5), 229-239.

Tombal Çiftçi, N. (2021). Examination of the Leaves Covering 130b/06-160b/14 of Tercüme-i Sadrü'ş-Şeria, A Fiqh Book From the 17th. *International Journal of Filologia*, 4 (5), 229-239.

Nazan ÇİFTÇİ TOMBAL

17. YÜZYILA AİT BİR FIKIH KİTABI OLAN TERCÜME-İ SADRU'Ş ŞERİ'A'NIN 130B/06-160B/14'Ü KAPSAYAN VARAKLARININ İNCELENMESİ

**Examination of the Leaves Covering 130b/06-160b/14 of Tercüme-i Sadrü'ş-Şeria, a Fiqh Book
From the 17th**

ÖZ

Arapça kökenli bir sözcük olan ve İslam hukuku tabiriyle de bilinen fıkıh, en geniş anlamıyla Müslümanların hukuki bilgi ve birikimini ifade eder. Hem bir davranış biçimi olan hem de İslamiyet'in hukuk kurallarını temsil eden fıkıh, yüzyıllarca Müslümanlara birçok konuda rehberlik etmiş, onların bir sorunla karşılaşmaları durumunda sorunlara çözümler üretmesine katkıda bulunmuştur.

Karahanlı Devleti'nin hükümdarı Satuk Buğra Han'ın 10. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmesi ve yayması üzerine Türkler, Müslümanlığın esaslarını öğrenmek ve öğretmek için birçok eser yazmışlardır. İslamiyet'in esas kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'in nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir bilim dalı olarak kabul edilen pek çok fıkıh eserini de Türkçeye tercüme etmişlerdir. Bu makalede tanıtılan fıkıh metni de böyle bir amaçla kaleme alınmıştır.

Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a, Sadru'ş-Şerî'a'nın Şerhü'l-Vikâye olarak bilinen eserinin 17. yüzyılda Mevkûfâtî Muhammed Efendi tarafından Türkçeye yapılan tercümesidir. Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan ve Osmanlı medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulan bu tercüme eser, dört ciltten oluşmaktadır. Bu çalışmaya konu olan kısım, nikâh kitabı olarak da adlandırılan ikinci cildin 130b/06- 160b/14'ü kapsayan varaklardır.

Çalışmada, öncelikle Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a adlı fıkıh kitabının yazarı ve mütercimi hakkında bilgi verilmiş, ardından da kitabın 130b/06- 160b/14'ü kapsayan varaklarının muhtevası, metnin imlâ, ses ve dil özelliklerinden bahsedilmiş ve metnin sonuna nüshadan örnek bir varak eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesi, Fıkıh, Dil Özellikleri, Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a.

ABSTRACT

Fiqh, a word of Arabic origin and also known as Islamic law, expresses the legal knowledge and experience of Muslims in the broadest sense. Fiqh, which is both a way of behavior and represents the legal rules of Islam, has guided Muslims on many issues for centuries and contributed to their finding solutions to problems in case they encounter a problem.

After Satuk Buğra Khan, the ruler of the Karahanid State, adopted and spread Islam in the 10th century, the Turks wrote many works to learn and teach the principles of Islam. They also translated many works of fiqh, which are accepted as a branch of science on how to understand the Quran and Sunnah, which are the main sources of Islam, into Turkish. The fiqh text introduced in this article has also been written for such a purpose.

Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a is the translation of Sadru'ş-Şerî'a's work known as Şerhü'l-Vikâye into Turkish by Mevkûfâtî Muhammed Efendi in the 17th century. This translated work, which has the linguistic characteristics of Ottoman Turkish and was used as a textbook in Ottoman madrasas for years, consists of four volumes. The part subject to this study is the leaves covering 130b / 06- 160b / 14 of the second volume, also called the wedding book.

In the study, firstly, information was given about the author and translator of the fiqh book called Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a, and then the content of the leafs covering 130b / 06- 160b / 14, the spelling, sound and language features of the text were mentioned and a sample of a leaf was given at the end of the study.

Keywords: Ottoman Turkish, fiqh, linguistic features, Tercüme-i Sadru'ş-Şerî'a.

Giriş

Karahanlılar döneminde İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Türkler, girdikleri yeni dinin gereklerini öğrenmek istemişlerdir. Bu sebeple, İslamiyet'in esas kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'in nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir bilim dalı olarak kabul edilen fıkıhla alakalı birçok eseri tercüme etmiş ve Türkçeye kazandırmışlardır. Arapça bir kelime olan fıkıh, bir şeyi gereği gibi anlayıp bilmek olarak geçip şeriatın usul ve hükümleri bilgisi (Devellioğlu, 2005: 265) anlamına gelmektedir. Fıkıh, Osmanlı toplumu tarafından her zaman üstün bir bilim olarak görülmüştür. Öyle ki fıkıh, medreselerde okutulan en önemli ders haline gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 29).

Moğol istilâsının hüküm sürdüğü bir dönemde yaşayan ve Buhara'da pek çok âlim yetiştiren bir aileye mensup olan Sadru'sh-Şerî'a'nın fıkıh ilmi üzerine yazdığı Şerhü'l-Vikâye adlı eser, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş olan Mevkûfâtî Muhammed Efendi tarafından 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Tercüme-i Sadru'sh-Şerî'a adıyla Türkçeye çevrilen bu fıkıh kitabı, Hanefî mezhebinde esas alınan dört temel eserden biri olarak kabul edilmiştir (Özen, 1989: 429). Bu fıkıh kitabı, Osmanlı medreselerinde uzun seneler okutulan ders kitaplarından biri olmuştur.

Bu çalışmada, öncelikle Şerhü'l-Vikâye adlı eseri kaleme alan Sadru'sh-Şerî'a ve onu Türkçeye çeviren Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından 17. yüzyılda Türkçeye tercüme edilen "Tercüme-i Sadru'sh-Şerî'a" adlı eserden bahsedilmiş, bu eserin fiziksel özellikleri, kaynağı, konusu, dili ve üslubu, yazılma amacı ve özeti ele alınmış, eserde farklılık gösteren imlâ ve ses özellikleri değerlendirilmiştir.

1. Sadru'sh-Şerî'a

Asıl adı Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tacu'sh-Şerî'a Ömer b. Sadru'sh-Şerî'a el-Evvel Ubeydullah b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Bûharî olan Sadru'sh-Şerî'a es-Sânî'nin doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Aydın, 1995: 181). Ölüm tarihi hakkında ise yine kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunsa da H.747/M.1346 yılında öldüğü tahmin edilir (Özen, 1989: 427).

Hanefî fakihî ve kelim âlimi olan Sadru'sh-Şerî'a es-Sânî, Buhara'da pek çok âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Tacu'sh-Şerî'a Ömer'in oğlu ile Burhânü'sh-Şerî'a'nın kızının evliliğinden olan Mes'ûd, Sadru'sh-Şerî'a es-Sânî'nin babasıdır. Hayatı Moğol istilâsının hüküm sürdüğü bir döneme rastlayan âlim, dedeleri ile birlikte Moğol istilâsından kaçıp Kutluğhanlılar'ın hüküm sürdüğü Kirman'a gelmiştir. Ancak kaynaklarda Sadru'sh-Şerî'a'nın mezarının memleketi Buhara'da olduğu zikredilir (Aydın, 1995: 182). Muhtemelen çocukluk ve gençlik yıllarını Kirman'da geçirmiştir (Özen, 1989: 428).

Hanefî fakihî ve kelim âlimi olan Sadru'sh-Şerî'a, fıkıh ve kelim ilmine yeni bir bakış açısı getirerek gerek çağdaşlarını gerekse kendisinden sonra gelenleri etkilemeyi başarmıştır.

Sadru'sh-Şerî'a'nın eserleri şunlardır: Tenkihu'l-usûl, Şerhu'l Vikâye, en-Nukâye Muhtasârü'l-Vikâye, Ta'dilü'l-'ulûm ve Şerhu'l Ta'dilü'l-'ulûm, el-Vişâh fi zabti

me'âkıdî'l-Miftâh, Ta'likât 'ale'l- Miftâh, Risâle fi'ilmî'l-'arûz, Risâletü te 'vîlî kıssati Yûsuf, Çerhu'l-Fusûl'l-hamsîn.

2. Mevkûfâtî Muhammed Efendi

Mevkûfâtî¹ mahlasıyla tanınan Muhammed Efendi, ilim ile ilgilenen aynı zamanda siyasi tarafı da bulunan bir zat olup aslen Midilli Adası'ndandır. H.1065/M.1655 yılında İznik'te vefat etmiştir (Bursalı-Yavuz- Özen, 1972: 228). Mevkûfâtî Muhammed Efendi, Osmanlı bürokratik yapısının çeşitli kademelerinde çalışmıştır. Kaynaklarda IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın kethüdası olarak saray entrikalarına karışmasıyla dikkati çekmiştir (İpşirli, 2007: 956-57).

Kaya Sultan'ın eşi Melek Ahmed Paşa'nın sadrazam olduğu sırada "harac muhasebecisi"² görevinde bulunan Mevkûfâtî Muhammed Efendi, Melek Ahmed Paşa'nın isteğiyle 06.08.1650 tarihinde reisülküttaplık makamına getirilmiştir. Kösem Sultana yakınlığı nedeniyle Siyavuş Paşa'nın tepkisini çeken Mehmed Efendi'nin bunun yanı sıra Melek Ahmed Paşa'yı yeniden sadrazam yapmak istemesinden kuşkulandığı ve 1652 yılında Midilli Adası'na sürülmüştür (İpşirli, 2007, s. 1353-54, 1376). 1655 yılında İznik'e giderken yolda öldürülmüş ve İznik'te defnedilmiştir.

Mevkûfâtî Muhammed Efendi'nin dört adet eseri bulunmaktadır: Terceme-i Mültekâ, Terceme-i Telhîsi'l-Câmîi'l-Kebîr, Tarih-i Mevkûfâtî, Tercüme-i Sadru's-Şerî'a.

3. Tercüme-i Sadru's-Şerî'a

Sadru's-Şerî'a es-Sânî'nin Şerhu'l-Vikâye adlı eserinin Mevkûfâtî Muhammed Efendi tarafından yapılan tercümesidir. Osmanlı medreselerinde temel ders kitabı olarak okutulan bu eser, Hanefî mezhebine ait bir fıkıh kitabıdır. Eser şöhretinden dolayı müellifin lakabı olan Sadru's-Şerî'a adıyla anılır (Özel, 2006: 81). Medreselerde okutulan temel eserlerden biri hâline gelen şerh üzerine pek çok hâşiye, ta'lik ve risale yazılmıştır (Özen, 1989: 429).

Eser, dört ciltten oluşmaktadır ve bu serinin birinci, ikinci ve dördüncü cildi Süleymaniye Kütüphanesinin Ayasofya bölümünde 1052, 1053 ve 1054 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Üçüncü cilde, araştırmalarımıza rağmen ulaşamamış bulunmaktayız. Her bir cildin tek nüshası bulunmaktadır.

Çalışmamıza konu olan bölüm, Tercüme-i Sadru's-Serî'a'nın nikâh kitabı olarak adlandırılan 2. cildir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 1052 demirbaş numarası ve "Tercüme-i Sadru's-Şeria" adıyla kayıtlıdır. el-Vikâye'nin metni kırmızı mürekkeple, Sadru's-Şerî'a'nın şerhi ise siyah mürekkeple yazılmış olup üzerine siyah çizgi çekilmiştir. Mütercim, Arapça ifadelerden sonra ifadelerin Türkçe açıklamalarını vermiştir.

Eser, H.1052/M.1642 yılında kaleme alınmıştır ve bu tarih, zahriye bölümünde padişah mührünün yanına yazılmıştır. Başında besmele bulunan eser, Kitâbü'n-Nikâh bölümü ile başlayıp Kitâbü'l-Vağf bölümü ile sona ermektedir.

¹ Mevkufati: Osmanlı mâliye teşkilâtında mevkûfat adı altında toplanan gelir işleriyle meşgul olan memur.

² Başmuhasebeci.

Eserin kapağı altın yaldızlı, gömme şemseli, çift cetvelli, zencerekli, miklepli, şirazeli, açık kahverengi deri kaplı mukavvadır. Eser, I+388 varaktan oluşmakta ve her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Boyutları ise 325 mm x 205 mm ve 227 mm x 143 mm'dir.

Eserin kâğıdı nohudî renkte ve aharlıdır. Yaprakları altınla ve siyah mürekkeple cetvelenmiştir. Eserin yazıldığı hattın cinsi ise, harekeli nesihdir.

1a'da Sultan I. Mahmud'a ait vakıf mührü ile yine onun kitaplığına ait olduğunu gösteren vakıf kaydı bulunmaktadır. Ayrıca yazmalarda sayfa sırasını belirtmek amacıyla, kullanılan "Ayak yazısı" bu eserde de kullanılmıştır.

3.1 Eserin Özeti

İncelememize konu olan 130b/06- 160b/14'ü kapsayan varaklarda, genel olarak boşama ile ilgili çeşitli meselelere dair hükümler ve ayrıntılar 4 maddede ele alınmıştır:

Li'ân Bâbı: 130b/06-135a/03 arasında; kocanın, karısını zina ile suçlaması veya doğan/doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia etmesi üzerine onların kadı karşısında nasıl lanetleşeceği ve boşanacağı anlatılmıştır.

Innın Bâbı: 135a/04 -138a/07 arasında, kadının cinsel ilişkiye giremeyen kocasından nasıl boşanacağı ve bu durumun Hanefî ile Şiiiler açısından nasıl değerlendirildiğinden bahsedilmiştir.

İddet Bâbı: 138a/08-148b/05 arasında, kocası vefat eden ya da kocasından ayrılan kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken süre ve bu sürede nasıl yas tutacağından söz edilmiştir. Yine bu durumların hem Hanefiler hem de Şiiiler açısından nasıl ele alındığından bahsedilmiştir.

Neseb ve Hizane Bâbı: 148b/06-160b/14 arasında ise çocuğun nesebinin nasıl belirleneceği, çocuğa bakma ve onu terbiye etme hususunda nelere dikkat edileceği gibi konular ve bunların Hanefî ile Şiiiler açısından nasıl değerlendirildiği anlatılmıştır.

3.2 Eserin İmla Özellikleri

Eser, nesih yazı türünde ve harekeli olarak yazılmıştır. 17. yüzyıl Türkçesi ile yazılan eser, bu dönemin imlâ özelliklerini taşımaktadır. Eserde bazı ek, edat ve bağlaçların yazımında aşağıdaki ikilikler göze çarpmaktadır.

-up/-üp gerundium ekinin ünsüzü genellikle پ ile yazılmış olmakla birlikte az da olsa ب ile yazıldığı görülmektedir: **سَوْمَيُوب** sögmeyüp 131a/08 , **قَاجُوب**, kaçınub 131b/01.

Olumsuzluk ifade eden "değil" edatı genellikle kelimedenden ayrı yazılmıştır. Sadece bir örnekte kelimeye bitişik yazılmıştır: **لَا زِمْلَكَلِيد** lāzım degildir 144b/12.

sonra edatının genellikle kelimelere bitişik yazıldığı görülmektedir. Kimi örneklerde ise kelimedenden ayrı yazılmıştır: **زِنَادَنْصَلَكَة** zinadan sonra 132a/07 örneğinde bitişik yazım görülürken **وَقْتِ نِكَاحِ تَنْدَنْ مَعْرَة**, vaqt-i nikâhdan sonra 155b/15 örneğinde kelimenin ayrı yazımı dikkat çekmektedir.

içün edatı, çoğunlukla ayrı yazılmakla birlikte kendisinden önce gelen kelimeye bitişik olarak da yazılmıştır: **تَلَاقِ اِجْوَانِ** talāk için b/17, **اَوْرَادِ اِجْوَانِ** ikrār itdüğün 135a/02.

ki bağlacının kendinden önce gelen kelimelere genellikle bitişik yazıldığı, çok az örnekte ise kelimelerden ayrı yazıldığı görülmektedir: **كَيْفَا** gibi ki 138b/08, **دِيرِيكَا** dirim ki 142a/13.

de bağlacının genellikle kelimelere bitişik yazıldığı görülmektedir. Çok az örnekte kelimeden ayrı yazılmıştır: **اِيكِيكَا** ikisi de 157b/10, **وَجْهَكَا دَا** vechde de 135a/01.

Terkipler genel olarak esre (◌) ile belirtilmekle birlikte esreli hemze (ء) ile ve esreli ye (ي) ile belirtilmişler de mevcuttur. Ancak terkip oluşturulurken aynı kelimedede bile hem esreli hemze'nin (ء (hem de esreli ye'nin (ي) kullanılması bu konuda belirli bir kurala uyulmadığını gösterir:

تَحْتِ نِكَاحِ خَدَا taht-ı nikāhında 151b/02, esre (◌) ile belirtilen,

سَنَهْ قَمَرِيَّهْ sene-i kâmeriyye 135a/12, hemze (ء) ile belirtilen, **مَوْلَايْ شَافَا** Mevlâ-yı 'atâkası 160a/09, esreli ye (ي) ile belirtilen terkiplere örnektir.

Metin, son derece itinalı yazılmasına rağmen yer yer hatalı ya da eksik yazımlara da rastlanmaktadır:

كُورَمَدِ وَيَجْوَانِ اِيَسِدَا görmedüğüçün <üç>aydır 139a/07 yazılırken üç sayısı yazılmamıştır.

بِرَحْمَتِهَا اَللّٰهُ تَعَالٰى >mi<rahîmehüma'llâhü 133b/14 kelimesi yazılırken fazladan "m" harfi yazılmıştır.

Özenli bir harekelenmeden söz etsek de hareketlerin eksik ya da yanlış kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır:

سَوَلَدَا söyledüğünde 132a/16 yazılırken 3. ünlünün harekesi konulmamıştır.

اِيَلْدَا كَلْدَا مَكْرَا eyledükden sonra 133b/05 yazılırken hem esre hem ötre kullanılmıştır.

Metin içerisinde aynı kelimenin yer yer ikili yazımlarına da rastlanmaktadır:

اِيَلَرِي ileri kelimesi, 146b/15'te **اِيَلَرِي** ileri şeklinde yazılmasına karşın 147a/11'de **اِيَلَرُو** ilerü olarak yazılmıştır.

de- kelimesinin hem de- hem di-li şekilleri görülmektedir: **دَا** dedi 137a/16, **دَا** didiler 137a/10.

bāyin kelimesi metinde yirmi iki yerde **بَايِن** *bāyin* şeklinde yazılmasına karşın üç yerde *bā'in* (**بَايِن**) şeklinde yazılmıştır.

yer kelimesi on yerde *yer* (**يَر**) şeklinde yazılmasına karşın bir kere *yir* (**يِر**) olarak yazılmıştır.

3.3 Eserin Ses Özellikleri

3.3.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçede bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasına düzlük yuvarlaklık uyumu denir (Ergin, 2007: 72). Türkçede bugün köklerde, köklerle ekler arasında, kelimelerdeki vokallerin sıralanışında düzlük-yuvarlaklık bakımından bir uygunluk olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bu uyum, Türkçede eskiden beri kalınlık-incelik uyumu kadar etkili olmamıştır. İşte metnimiz Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi arasındaki geçiş dönemini temsil ettiği için metinde bu uyumun tam olarak gerçekleştiğinden söz edilemez:

كَنْدُو *kendü* 131b/02, **اِيْجُون** *içün* 131a/15.

Emir kipi 3. teklik şahıs çekimi ve gerundium ekinde yuvarlak şekilli kullanım dikkat çeker: **اَوْلَمَسُو** *olma-sun* 145a/02, **قَالَوْ** *çal-up* 149a/01.

Akkuzatif eki, 3. teklik şahıs iyelik eki, görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimi, duyulan geçmiş zaman eki, partisip ve zamir kökenli 2. teklik şahıs ekinin ise düz şekilli kullanımından söz etmek mümkündür: **بُوْنِي** *bu+(n)ı* 148a/16, **اَنَاسِي** *ana+sı* 160a/14, **بَكَدَب** *geç-di* 143a/02, **عَطْفَ اَوْلَمَسُو** 'atf olun-mış-dır' 139a/14, **حَدَّ اَوْلَمَسُو كَمَسْنَه** *hadd olun-mış kimesne* 131b/15, **اِكْدَرْسِيْن** *gider-sin* 160a/12.

3.3.2 Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu, başlangıçtan bugüne kadar Türkçenin her devrinde kuvvetli bir şekilde etkili olmuştur (Ergin, 2007: 71). Metnimizde de Türkçe kelimelerde genellikle uyum söz konusudur. Türkçenin bu uyum dışında kalan istisnaları çok azdır ve bazı sebeplerle ortaya çıkmıştır. Metinde de böyle örnekler bulunmaktadır: **اَرَمَسْنَه** *arasındaki* 148a/05.

3.3.3 Sedalılık- Sedasızlık Uyumu

Sedalılık-sedasızlık uyumu Türkçede sağlam değildir. Bu uyum ancak son zamanlarda gerçekleşmiştir ama o da hâlâ tam değildir. Metindeki eklerde de konsonantlar arasında sedalı olup olmama bakımından bir uyuma rastlanmamaktadır. Kökün konsonantı ne olursa olsun bazı ekler daima *d* ile yazılmaktadır. *t*'li şekillerine rastlanmamaktadır: **مُدَّتُو** *müddetdir* 135a/16, **وَمَتْنَه** *vahtden* 149a/15.

3.3.4 Sedalılaştırma

Türkçede kelime sonunda bulunan *ç*, *k*, *ğ*, *p*, *t* konsonantları iki ünlü arasında sedalılaştırılır (Ergin, 2007: 63). Bu değişimin sebebi, yanındaki ünlülerin sedasız konsonantı *seda* bakımından kendilerine benzetmeleridir. Metnimizde de sedalılaştırma örneklerine rastlanmaktadır: **وَأَجِبْ اَوْلَمَسُو** *vâcib olmadığı* 144b/14, **بُوْشَادُو** *boşadığı* 144b/12, **نَفْاِيْدُو** *nefy idüp* 131a/14.

3.3.5 Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Türkçede iki heceli bazı kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecelerindeki dar ünlüler düşer. Metnimizde orta hece ünlüsünün düşmesine örnek rastlanmaktadır: **قَارِنِيْنَكِه** karnıdaki 133b/12.

3.3.6 Ünlü Değişmeleri

Türkçede kelime başında ve ilk hecedeki bazı *e*'lerin *i*, bazı *i*'lerin *e* olma temayülü vardır. Bu temayül, Eski Türkçenin başından beri görülmektedir (Ergin, 2007: 79). İncelenen eserde de ilk hecedeki *i/e* meselesinde bazı kelimelerde ikili kullanım görülmektedir: **يَرْدَدِرْدِرْ** yerededir 147a/05 - **يِرْدَه** yirde 133a/17.

3.4 Eserin Dil Özellikleri

3.4.1 İsim Çekim Ekleri

Teklik 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinin önündeki yardımcı ünlü birçok örnekte uyuma bağlı olarak kullanılmıştır: **قَارِنِيْنَكِه** karnıda 157b/04, **مَذْهَبِيْمِيْزْدِرْ** mezhebimizdir 143a/11.

Teklik 3. şahıs iyelik ekinde ise her ne kadar ünsüzlerden sonra kullanılan biçiminin dört şekli bulunsa da düzlük-yuvarlaklık uyumundan bahsedilemez. Aynı kelimeye bile hem düz hem yuvarlak şekli gelebilmektedir: **بُولُوكِيْدِرْ** bölügidir 135a/17, **بُولُوكْ** bölüğünün 135b/04 vb.

İlgi hali ekinin, metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna çok fazla uyduğu söylenemez: **قَارِيْنِيْنَكِه** cāriyenün 157b/05, **كَنْدُوسِيْنِيْ** kendüsünün 137b/07, **أَرِيْنِيْ** erinin 138a/14.

Akkuzatif eki olarak 3. teklik ve 3. çokluk şahıs iyelik eki almış kelimeler dışında, yalın ve ek almış kelimelerde *+ı*, *+i* kullanılmaktadır. *+n* eki sadece 3. teklik ve 3. çokluk şahıs iyelik eki almış kelimelerde kullanılır. Zamirlerden sonra ise *+n* getirilmiştir: zevcesin 141b/11, **عَدِيْنِي** 'iddetini 142a/08, **وَالِدِي** veledini 159a/05, **نَسَبِيْن** nesebin 149a/10, **بُونِي** bu+(n)ı 148a/16.

İnstrumental ek olan “ile” edatı, adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki oluş ve kılıfta “vasıta” olarak kullandığını veya “birliktelik” ifade ettiğini gösterme durumudur (Korkmaz, 2009: 317). İle edatı, bu dönemde ekleşmeye başlamıştır. Metinde de ekleşmeye başladığı görülmektedir: **زَوْجِيْ** zevcile 146b/01, **بَرْمِيْ** barmığıla 132a/17.

3.4.2 Fiil Çekim Ekleri

Görülen geçmiş zaman, 2. teklik şahıs eki olan “-dı-ı, -di-ı, dü-ı” düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmemiş ve hem düz hem yuvarlak şekli görülmüştür. **زِنَا اَيْلِدِيْ** zinā eylediği 134a/15, **زِنَا اَيْلِدِيْ** zinā eylediği 134a/12.

Görülen geçmiş zaman, 3. teklik şahıs eki olan -dı/-di ise düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmemiş ve yalnızca düz şekilleri ile kullanılmıştır: oldu 138b/07, **بُوْشَادِي** boşadı 144b/03, kaldı 147a/17.

Metnimizde gereklilik anlamı için *gerek* kelimesi kullanılmıştır:

أخصيتك فوجاعاً عندك الفم كركدر hışımının kucağından gerekdir 159b/04.

Eserde, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve geniş zaman şart birleşik çekimi kullanılmıştır. Ekin, hem ekleşmiş hem de ekleşmemiş biçimleri kullanılır: **أقول إنك** kabul iderse 137b/01, **أقذف إنك إيه** kazf itmiş ise 132b/09.

3.4.3 Fiilimsiler

Partisipler, nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Partisipler, fiil kök ve gövdelerine partisip eki getirmek suretiyle yapılırlar (Ergin, 2007: 333). Metinde, partisip eki olan –mış /mış, sadece düz ünlü olarak kullanılmıştır: **أعداؤنم كحسنة** hadd olunmuş kimesne 131b/1.

Gerindiumlar, hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Gerindiumlar, fiil kök ve gövdelerine gerindium eki getirmek suretiyle yapılırlar (Ergin, 2007: 339). Metinde kullanılan gerindium eki –up, hep yuvarlak ünlüdür ve uyuma bağılı değildir: **أولوب** olup 137a/01, **أأجنوب** kaçınub 131b/01.

3.5 Eserin Söz Varlığı

Dizinde yer alan 514 (%62) Arapça, 281 (%33,90) Türkçe, 33 (%3,98) Farsça, 1 (%0,12) Ermenice olmak üzere toplam 829 madde başı sözcük kullanılmıştır.

Sonuç

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslamiyet'in hukuk kurallarını temsil eden fıkıhla ilgili pek çok eser yazmış ve birçok eseri de Türkçeye tercüme etmişlerdir. Bu çalışmaya konu olan eser de Türkçeye tercüme edilen ve Hanefi mezhebine ait bilgiler içeren Tercüme-i Sadru's-Şerî'a isimli fıkıh kitabıdır. 4 ciltten oluşan ve 17. yüzyılda Türkçeye çevrilmiş olan bu eserin 2. cildi "Nikâh Kitabı" olarak geçmektedir. Bu makalede, Mevkûfâtî Muhammed Efendi tarafından Türkçeye çevrilen Tercüme-i Sadru's-Şerî'a adlı eserin 2. cildinin 130b/06- 160b/14'ü kapsayan varakları; konu, bazı imlâ, dil ve ses özellikleri bakımından tanıtılmıştır.

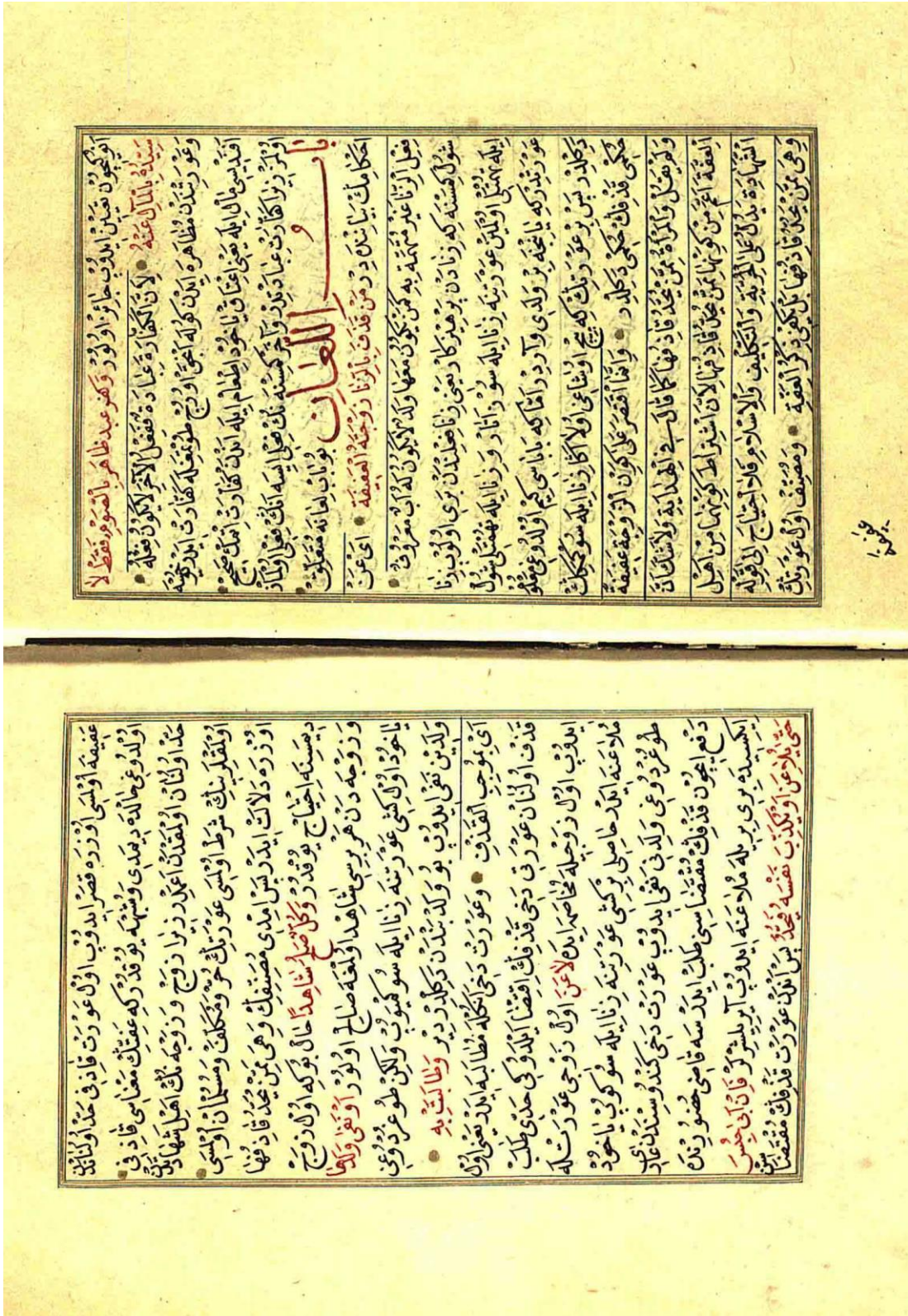
130b/06- 160b/14 arasındaki varaklar, Li'ân, İnnın, İddet ile Neseb ve Hizane Bâbı olmak üzere toplamda dört bölümü içermektedir. Bu bölümlerde genel olarak boşama ile ilgili çeşitli meselelere dair hükümler ele alınmıştır. Fıkıh kitabı olduğu için eserin dili sade ve üslubu ise süsten uzaktır. Arapçadan çeviri olması sebebiyle de eserde Arapça ibarelerin varlığı gözlenmiştir. Eserin incelenen bölümlerinin; 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil, imlâ ve ses özelliklerine uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada; eser içerisinde yazım farklılıkları bulunan bazı ek, edat ve bağlaçlar gösterilmiş; terkiplerin yazılıŝı, ikili ve hatalı yazılıŝlara da ayrıca yer verilmiştir. Eserin ses özellikleri; düzlük-yuvarlaklık, kalınlık-incelik, sedalılık-sedasızlık uyumu, sedalaŝma, orta hece ünlüsünün düşmesi ve ünlü değişmeleri durumu bakımından dönemin özellikleriyle karşılaŝtırmalı olarak metin içerisinde örneklerle incelenmiştir. Son olarak da eserin dil özellikleri; isim çekim, fiil çekim ve fiilimsi ekleri bakımından incelenmiştir.

Osmanlı medreselerinde uzun seneler ders kitabı olarak okutulan ve pek çok konuyu aydınlatan Tercüme-i Sadru's-Şerî'a isimli fıkıh kitabının tanıtılması; dönemin imlâ, dil ve ses özellikleri bakımından bilgi edinmek açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aydın, Ömer (1995). "Türk Kelâm Bilgini Sadru's-Şerîa es-Sânî." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:3, Erzurum, s. 181-196.
- Bursalı, Mehmet Tahir; Yavuz, A. Fikri; Özen, İsmail (1972). *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 2, Meral Yayınevi, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2009) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Naima, Mustafa; İpşirli, Mehmet (2007). *Tarih-i Na'ima*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Özel, Ahmet (2006). *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özen, Şükrü (2008). "Sadru's-Şerîa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük. (1998). TDK Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Resim 1: Tercüme-i Sadru'sh Şerî'a 'nın 2. cildinin 130b-131a numaralı varağı.